

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆՆԻՐԸ ՖՐԱՆՍԻԱ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍԱՏԵՔՍՈՒՄ*

ՀՏԴ 327

DOI: 10.52063/25792652-2022.1.12-102

ՍԱՐԻԱՍ ԹՈՓԱԿՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության ամբիոնի սասյիրանտ, «Գիտական Արցախ» պարբերականի պատասխանատու քարտուղար, ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն mariam.topakyan@gmail.com

Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել Ղարաբաղյան հիմնախնդրի դերը և նշանակությունը Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների համատեքստում, գնահատել դրա ազդեցությունը երկու երկրների միջև հարաբերությունների դինամիկայի ծավալման ընթացքի՝ որպես երկկողմ հարաբերությունների կարևոր հանգույցի վրա, որն առ այսօր համարվում է ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների թեժ կետերից մեկը: Վերոնշյալ նպատակից ելնելով՝ ուսումնասիրության առանցքում դրվել են հետևյալ խնդիրները՝ ա) ուսումնասիրել տարբեր տարիների ընթացքում Ղարաբաղյան հիմնախնդրի առնչությամբ Ֆրանսիայի և Թուրքիայի պաշտոնական դիրքորոշումները, նրանց կողմից վարվելիք քաղաքականությունը, բ) քննության ենթարկել տեղի ունեցած աշխարհաքաղաքական այն գործընթացները, իրողություններն ու իրադարձությունները, որոնք իրենց անմիջական ազդեցությունն են ունեցել Ղարաբաղյան հիմնախնդրի շուրջ ծավալվող բանակցային գործընթացի ու այդ համատեքստում Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների վրա:

Հետազոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են պատմահամեմատական բովանդակային ու արխիվային փաստաթղթերի և այլ նյութերի համադրման, վերլուծության մեթոդները:

Հետազոտության արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների վրա իր մեծ ազդեցությունն ունեցող հայկական գործոնի բաղկացուցիչներից մեկը Ղարաբաղյան հիմնախնդիրն էր, որի շուրջ երկու երկրների տարբեր և միևնույն ժամանակ իրենց էությամբ հակադիր դիրքորոշումներն ու դրա վերաբերյալ որդեգրած քաղաքականությունը, որը երկրների ռազմավարական հետաքրքրությունների, շահերի, նպատակների ծրագրերի արտահայտությունն է, մինչև օրս իրենց անմիջական ներգործությունն ունեն երկկողմ հարաբերությունների զարգացման դինամիկայի վրա՝ փոփոխություններ առաջացնելով և նոր երևույթներ ներդնելով դրա ծավալման ընթացքի վրա:

Հիմնաբառեր՝ Ղարաբաղյան հիմնախնդիր, Ֆրանսիայի Հանրապետություն, Թուրքիայի Հանրապետություն, հարաբերությունների դինամիկա, պետական շահ, բանակցային գործընթաց, ԵԱՀԿ Մինսկի խումբ:

* Հոդվածը ներկայացվել է 15.02.2022 թ., գրախոսվել՝ 07.03.2022 թ., տպագրության ընդունվել՝ 10.04.2022 թ.:

Ներածություն

Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների ծավալման համատեքստում իրենց կարևորագույն նշանակությունն ունեն հարավկովկասյան տարածաշրջանում տեղի ունեցող իրողություններն ու փոփոխությունները: Երկու երկրների համար ռազմավարական առանցքային նշանակություն ունեցող տարածաշրջանում աշխարհաքաղաքական վերջին զարգացումներից հետո էլ ավելի սրվեցին երկկողմ հարաբերությունները, հանգամանք, որի համատեքստում իր ծանրակշիռ դերն ունի նաև հայկական գործոնը, որն իր բոլոր բաղադրատարրերով վճռորոշ ներգործություն ունի Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների զարգացման ու ծավալման դինամիկայի վրա՝ անմիջական ազդեցություն ունենալով և որոշակի փոփոխություններ ներդնելով դրանում: Ֆրանս-թուրքական հարաբերություններում հայկական գործոնի կարևորագույն բաղադրատարր է Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը, որի շուրջ ոչ միայն տարբեր են երկու երկրների պաշտոնական, այլև միմյանց հակադիր դիրքորոշումները, որոնք էլ սահմանում են երկրների վերաբերմունքը և քաղաքականությունը խնդրո առարկա թեմայի վերաբերյալ:

Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների համատեքստում 1990-ական թվականներին

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական օրակարգի և ազգային անվտանգության առանցքային խնդիրն է («Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարություն»), որից անմիջականորեն բխում է Հայաստանի պաշտոնական դիրքորոշումը հիմնախնդրի առնչությամբ («Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիր»): Ֆրանսիայի Հանրապետության հետ ունեցած պատմական հարուստ անցյալ ունեցող հարաբերությունները Հայաստանի համար կարևորագույն նշանակություն ունեն նաև Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման տեսանկյունից: Ֆրանսիան համաշխարհային քաղաքականության ազդեցիկ դերակատարներից է, որն իր շահերն ու հետաքրքրություններն ունի աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններում, ներառյալ ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունեցող Հարավային Կովկասում, ուստի Հայաստանի հետ ունեցած մշտապես ամրապնդվող հարաբերությունների վրա հիմնվելով՝ Ֆրանսիան ձգտում է ամրապնդվել և քաղաքական ազդեցություն ունենալ նաև այս տարածաշրջանում:

Եվ, այսպես, Թուրքիայի արտգործնախարարության պաշտոնական հրապարակումներում, որոնք վերաբերում են Հարավային Կովկասի երկրների հետ թուրքական պետության հարաբերություններին, մասնավորապես անդրադարձ կատարելով հակամարտության կողմ հանդիսացող Ադրբեջանի հետ հարաբերություններին և Արցախյան հիմնախնդրին՝ նշված է. «Թուրքիան խորը պատմական և մշակութային կապեր ունի Հարավային Կովկասի հետ, որն իր համար ծառայում է որպես Կենտրոնական Ասիային կապող կամուրջ:... ԽՍՀՄ կազմալուծումից հետո Թուրքիան առաջին երկրներից էր, որ ճանաչեց Ադրբեջանի, Հայաստանի և Վրաստանի անկախությունը: Հաջորդող տարիներին Թուրքիան լավ հարաբերություններ է զարգացրել Ադրբեջանի և Վրաստանի հետ: Այնուամենայնիվ, հայ-թուրքական հարաբերությունները չկարողացան ձեռք բերել նույն թափը Հայաստանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի օկուպացիայի և Թուրքիայի նկատմամբ Հայաստանի բացասական վերաբերմունքի պատճառով: Այն բանից հետո, երբ 1993 թվականին Հայաստանը գրավեց ադրբեջանական Քելբաջարի շրջանը, երկու երկրների միջև սահմանը փակվեց: ...Հարավային Կովկասում խաղաղություն և կայունություն հաստատելու նպատակով Թուրքիան աջակցում է տարածաշրջանում (Լեռնային Ղարաբաղ, Աբխազիա և Հարավային Օսեթիա) հակամարտությունների

կարգավորմանն Ադրբեջանի ու Վրաստանի տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության շրջանակներում: Այս համատեքստում Թուրքիան պահպանում է նաև Հայաստանի հետ հարաբերությունները կարգավորելու իր ցանկությունը: Այնուամենայնիվ, գործընթացն ընդհատվեց, մի կողմից, Հայաստանի կողմից Ցյուրիխյան արձանագրությունների կասեցմամբ, ապա՝ 2015 թվականին փետրվարին խորհրդարանից հետ կանչելով: Արձանագրությունները դեռ գտնվում են Թուրքիայի խորհրդարանի օրակարգում» («Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler»):

Վերոնշյալում հատուկ ուշադրության է արժանի Ղարաբաղյան հիմնախնդրի լուծման նախընտրելի տարբերակը թուրքական պետության կողմից, այն է՝ Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության շրջանակներում, տարբերակ, որին իր ողջ բովանդակությամբ հակասում է հիմնախնդրի կարգավորման ֆրանսիական տարբերակը՝ առաջնությունը տալով Արցախի կարգավիճակի հստակեցմանը: Հետաքրքրական է, որ ադրբեջանական կողմի՝ Ղարաբաղյան և վրացական կողմի՝ աբխազաօսեթական հիմնախնդիրների հանգուցալուծման հարցում առկա է շահերի համընկնում վերոնշյալում վկայակոչված տարածքային ամբողջականության սկզբունքի՝ միջազգային իրավունքի հիմնարար ու հիմնաքարային այլ սկզբունքների ու նորմերի, այդ թվում՝ ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի նկատմամբ գերակայության հարցում (Gunter 204): Թուրքական կողմը, չնայած այն հանգամանքին, որ Հյուսիսային Կիպրոսի հիմնախնդրում այս երկու դրույթների վերաբերյալ արտահայտում է հակադիր դիրքորոշում և վարում դրա վրա հիմնավորված քաղաքականություն՝ ընդդեմ հիմնախնդրի մյուս կողմերի, այս պարագայում, այնուամենայնիվ, սատարում է Ադրբեջանին և Վրաստանին («The unresolved Cyprus problem»): Թուրքական կողմը մշտապես քննադատել է ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի գործունեությունը՝ այն համարելով ոչ արդյունավետ ու անգործունակ և կասկածի տակ է դրել եռանախագահությունում հատկապես ֆրանսիական կողմի ներգրավվածությունը՝ այն կապելով հայ-ֆրանսիական տարեցտարի ամրապնդվող բարեկամական հարաբերությունների առկայության, երկկողմ բազմաուղիտ համագործակցության և Հայոց ցեղասպանության հարցում նրա որդեգրած դիրքորոշման ու քաղաքականության հետ, հանգամանքներ, որոնք թերահավություն են ներշնչում և պատճառ հանդիսանում երկմտելու Ֆրանսիայի անաչառության վերաբերյալ, պատճառ, որը Թուրքիային ստիպել է գործել ընդդեմ եռանախագահությունում ֆրանսիական մանդատի առկայության՝ փոխարենը ձգտելով ամրապնդել սեփական ներգրավվածությունը հիմնախնդրում, դրանով հանդերձ՝ Ադրբեջանում՝ իր ռազմաքաղաքական շահերը պարտադրելով նրան՝ միաժամանակ գերիշխող դեր ձեռք բերելու և ուժային վերածնակերպումների ու անվտանգային ընկալումների փոփոխության հանգեցնելու ամբողջ տարածաշրջանում (Պետրոսյան և Կարապետյան):

Պետք է փաստել, որ հիմնախնդրի կարգավորման հարցը թուրքական քաղաքական դիսկուրսում մշտապես լայն քննարկումների է ենթարկվել, սակայն հանգուցալուծման հնարավոր ու նախընտրելի տարբերակն ի սկզբանե եղել է վերոնշյալը (Демоян 92)՝ հավելելով նաև այն դրույթը, որ հայկական կողմը զավթել է բնիկ ադրբեջանական հողերը և ներկայումս հայ Սփյուռքի հետ համառ պայքար է մղում ամբողջ աշխարհում Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման համար, որին ժամանակի ընթացքում գումարվել էր նաև Արցախի Հանրապետության ինքնորոշման ու միջազգային ճանաչման հիմնահարցը: Արդարացիորեն պետք է նշել, որ Ղարաբաղյան հակամարտությունը տարբերվում է մյուս հիմնախնդիրներից իր էությամբ. այն դուրս է տիպիկ տարածքային հակամարտությունների շարքին դասվելուց: Խոսքն այն մասին է, որ Ղարաբաղյան հիմնախնդիրն առաջին հերթին ոչ թե տարածքային հակամարտություն է, այլ ճանաչման հարց: Ավելին՝ խոսքը կայացած պետության ճանաչման մասին է, որն արդեն տասնամյակներ ապացուցում է միջազգային հանրությանն իր ինքնուրույն

գոյապահպանման ունակությունը (Կարապետյան, *Արցախի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության առանձնահատկությունները* 31): Ուստի Ղարաբաղյան հիմնախնդրի գլխավոր բարդություններից մեկն այն է, որ այստեղ ներգրավված արտաքին ակտորները որքան բազմազան, նույնքան էլ տարբերվող են իրենց շահերով ու ակնկալիքներով: Հարցի մյուս բարդությունն այն է, որ բանակցող կողմերի՝ հակամարտության կարգավորման վերաբերյալ դիրքորոշումները հատման կետեր գրեթե չունեն, կամ դրանք այնքան աղոտ են, որ գրեթե անտեսանելի են (Կարապետյան, *Ղարաբաղյան հիմնախնդիր. ստատուս քվոյի ամրապնդում, թե՞ պատերազմի նախապատրաստություն* 67):

1992 թվականի մարտի 24-ին Բելառուսի Հանրապետության մայրաքաղաք Մինսկում գումարված կոնֆերանսի ժամանակ Լեռնային Ղարաբաղի խնդրով զբաղվող հատուկ խումբ ստեղծելու որոշում ընդունվեց, որով և դրվեց ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի գործունեության հիմքը (Манасян 55): 1996 թվականից սկսած՝ Ֆրանսիան ակտիվացրեց իր քայլերը և՛ Եվրոպայում, և՛ Հարավային Կովկասում՝ համագործակցություն սկսելով մի շարք երկրների, այդ թվում՝ նաև Հայաստանի հետ, որի մասին են վկայում կարճ ժամանակամիջոցում Հայաստան կատարած ֆրանսիացի բարձրաստիճան պաշտոնյաների իրար հաջորդող այցերը (Սենատի նախագահ Ռ. Մոնորի՝ 30.05.1996 (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 1, գ. 180, թ. 96*), Արտգործնախարար Է. դը Շարեթ՝ 09.10.1996 (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 7, գ. 22, թ. 6*) և 02.04.1997 (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 2, գ. 37, թ. 29*)), որոնք նպատակ էին հետապնդում ուսումնասիրել և գտնել Ղարաբաղյան հակամարտության լուծումը (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 3, գ. 185, թ. 12*): Հետաքրքրական է, որ մինչև 1997 թվականին Ֆրանսիայի արտգործնախարար Է. դը Շարեթի տարածաշրջան կատարած ապրիլյան այցը ֆրանսիացի բարձրաստիճան ոչ մի պաշտոնյա չէր այցելել Ադրբեյջան (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 2, գ. 37, թ. 25*):

Պետք է նշել, որ Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը ֆրանս-թուրքական և ֆրանս-հայկական պաշտոնական փոխայցելությունների ու հանդիպումների օրակարգի անբաժան տարրերից էր: Հայկական կողմը, դրանց ընթացքում բազմիցս ներկայացնելով հիմնախնդրի լուծման դժվարությունները, միաժամանակ նշում էր, որ հակամարտության խաղաղ կարգավորումը ձեռնտու է բոլորին, սակայն ընդունելի բանաձևեր գտնելու և Արցախի անվտանգության երաշխիքներն ապահովելու համար ցանկալի է Ֆրանսիայի և Եվրոպական համայնքի այլ առաջատար երկրների առավել ակտիվ ու նպատակասլաց միջնորդությունը (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 1, գ. 180, թ. 67*), դիրքորոշում, որն իր ողջ Էությունը հակադիր էր թուրք-ադրբեյջանական կողմի որդեգրած քաղաքականությանը և գործողություններին՝ առաջին հերթին արգելափակելու հիմնախնդրի միջազգայնացման ծավալվող գործընթացն ու հեռու պահելու Եվրոպական պետություններին հակամարտության լուծման մեջ ներքաշվելու և ազդեցություն ունենալու լծակների ձեռքբերումից՝ առաջին հերթին անհանգստանալով հիմնախնդրի՝ նրանց կողմից որպես զսպման ու հակակշռման գործիք օգտագործվելու հանգամանքից ինչպես երկկողմ, այնպես էլ բազմակողմ միջազգային հարթակներում:

1996 թվականին՝ «Թուրքիայի և Եվրամիության միջև մաքսային միության համաձայնագրի» (“Never mind Brexit scaremongering”) ուժի մեջ մտնելուց հետո, կողմերի միջև ձևավորվել էր մաքսային միություն: Այդ էր պատճառը, որ թուրքական կողմը վարում էր բավականին կշռադատված քաղաքականություն՝ առաջին հերթին չվնասելու Եվրամիության անկյունաքարային անդամ Ֆրանսիայի հետ հարաբերությունները, ինչն իր հերթին կխոչընդոտեր Եվրամիության հետ հարաբերությունների հետագա զարգացմանը: 1997 թվականի հունվարի 1-ին Ֆրանսիան ընտրվեց ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ, ինչը ԵԱՀԿ խաղաղության գործընթացում առավել ակտիվորեն ներգրավվելու նրա կամքի վկայությունն էր (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *գ. 1, գ. 180, թ. 170*): Դրան խստիվ առարկեցին

Թուրքիան և Ադրբեջանը, որոնք Ֆրանսիան դիտարկում էին հայամետ տրամադրված պետություն և այնտեղ քաղաքական ազդեցիկ կշիռ ունեցող հայ համայնքի առկայության պատճառով, որն այդ ժամանակ ակտիվ նախաձեռնություններով էր հանդես գալիս՝ ձգտելով հասնել Ֆրանսիայի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը, հանգամանք, որին իրենց ողջ ուժով հակազդում էին թուրքական իշխանությունները: Չնայած ադրբեջանա-թուրքական կոշտ հակադրությանը՝ 1997 թվականի փետրվարի 14-ին ԵԱՀԿ-ում ընդունվեց երեք համանախագահների՝ Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի և ԱՄՆ-ի մասին որոշում: Այդ ժամանակ, ինչպես գիտենք, ակտիվ փուլում էին հայ-ֆրանսիական երկկողմ փոխայցելությունները, որոնց ընթացքում բուռն քննարկումներ էին ծավալվում Ղարաբաղյան հիմնախնդրի վերաբերյալ: Ի դեպ, այս պարագայում Ֆրանսիան օգտվում էր Հայաստանում համակրանքի կապիտալից և բարենպաստ միջավայրից, որը նրան թույլ էր տալիս ամրապնդել իր ներկայությունը տարածաշրջանում (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *g. 5, q. 22, թ. 68*):

1997 թվականին՝ Հայաստանի առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի՝ Ֆրանսիա կատարած այցի ժամանակ, Ֆրանսիայի նախագահ Ժակ Շիրակը, կարևորելով ֆրանսիական կողմի մասնակցության հնարավորությունը հակամարտության խաղաղ լուծման հարցում («Il faut un Haut-Karabakh indépendant de facto»), նշեց, որ Ֆրանսիան կողմ է խաղաղ, բանակցային ճանապարհով հիմնախնդրի կարգավորմանը՝ չբացառելով բանակցություններին որպես բանակցող կողմ Լեռնային Ղարաբաղի մասնակցության հնարավորությունը և նշելով, որ առանց Ղարաբաղի ոչինչ հնարավոր չէ անել (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ, *g. 3, q. 185, թ. 11*): Նախագահ Ժակ Շիրակն այս մասին բարձրաձայնել էր նաև 1998 թվականին՝ Ռուսաստանի Ղաշխություն կատարած իր պետական այցի ժամանակ (“Discours de Monsieur Jacques Chirac”):

Այսպիսով, Ղարաբաղյան հիմնախնդիրն աստիճանաբար դառնում էր ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների զգայուն կետերից մեկը, որը շարունակաբար մեծացնում էր իր ազդեցության չափաբաժինը երկու երկրների հարաբերությունների դինամիկայի ծավալման ընթացքի վրա:

Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների համատեքստում 2000-ական թվականներին

Արդեն 2000-ական թվականների սկզբից ծավալվող բանակցային գործընթացում առավել նախաձեռնողական միջնորդության փորձ ձեռնարկեց Ֆրանսիայի նախագահ Ժակ Շիրակը, որը, օգտվելով Ֆրանսիայի՝ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահի լինելու հանգամանքից, ինչպես նաև օգտագործելով իր հեղինակությունը, նոր նախաձեռնություններով ու քայլերով հանդես եկավ հիմնախնդրի հանգուցալուծման ուղղությամբ:

2001 թվականի հունվարի 26-ին Փարիզում ընթացան Ռոբերտ Բոչարյանի և Հեյդար Ալիևի հերթական բանակցությունները, որոնց երկրորդ փուլը տեղի ունեցավ Փարիզում նույն թվականի մարտի 4-ին: Գնահատելով բանակցությունների գրանցած արդյունքները՝ Ֆրանսիայի նախագահ Ժակ Շիրակը նշեց, որ «Ղարաբաղյան խնդրի լուծման գործում դրական տեղաշարժ է նկատվել», – վստահություն հայտնելով, որ «որոշակի պայմաններում, որոնց համար հողն արդեն մշակվել է, Հայաստանի և Ադրբեջանի հակամարտության խաղաղ հանգուցալուծման սերմը պետք է լավ ծիլեր տա մինչև ընթացիկ տարվա վերջը, որոնք այնուհետև կվերաճեն Բաքվի և Երևանի համար փոխընդունելի քաղաքական քայլերի» («Զի Վեսթի ծնունդն ու վախճանը»):

2001 թվականի մայիսին նախագահ Ժակ Շիրակի՝ կովկասյան տարածաշրջան կատարած այցից և Հայաստանի նախագահ Ռոբերտ Բոչարյանի հետ հանդիպումից հետո ԵԱՀԿ ֆրանսիական համանախագահությունը հայտարարեց, որ Ղարաբաղյան

հակամարտության կարգավորման համար անհրաժեշտ են նոր մեխանիզմներ, որոնք հաշվի կառնեն բոլոր կողմերի տեսակետները (ՀՀ ԱԳՆ ՊՂԲ, *g. 5, q. 22, թ. 143*):

Ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների ընթացքի վրա մեծապես ազդեցին 2002 թվականի նոյեմբերի 3-ին թուրքիայում տեղի ունեցած խորհրդարանական ընտրությունները, որոնց արդյունքում հաղթող ճանաչվեց «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունը՝ ստանալով ընտրողների ձայների շուրջ 34 տոկոսը («AKP mi, AK Parti mi?»): Պետք է նշել, որ այս իրադարձությունն իր հիմնարար նշանակությունն ունեցավ թուրքական հանրապետության պատմության մեջ՝ հաշվի առնելով կատարված փոփոխությունների դերը երկրի իրավիճակի կայունացման առումով: Հետաքրքրական է հասկապես արտգործնախարար Ալի Բաբաջանի խոսքը, ըստ որի՝ «Արդարություն և զարգացում կուսակցությունը պետք է փորձի Հայաստանի հետ հարաբերությունների հիմքում դնել ոչ թե քաղաքական, այլ տնտեսական խնդիրները, տնտեսական հետաքրքրությունները» (Սաֆրաստյան 64), ապա՝ 2002 թվականի դեկտեմբերին՝ վարչապետ, ներկայիս նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի ելույթը. «Նախ և առաջ մենք պետք է պատասխանենք այն հարցին, թե եղել է արդյոք ցեղասպանություն, թե ոչ. այս խնդիրը հնարավոր չէ լուծել առանց հարցի պատասխանը գտնելու» («Erdogan-Prodi Görüşmesi»), և 2003 թվականին՝ Մադրիդում ՆԱՏՕ համագործակցության խորհրդի նախագահական նիստի ժամանակ՝ արտգործնախարար Աբդուլլահ Գյուլի և նրա հայազգի պաշտոնակից Վարդան Օսկանյանի հանդիպման ընթացքում Գյուլի արտահայտած միտքը, որ հայ-թուրքական հարաբերությունները չպետք է կապել Ադրբեջանի հետ, և որ լուծելով երկկողմ խնդիրները՝ դրանով կարող են նպաստել Ղարաբաղյան խնդրի լուծմանը: Այդ համատեքստում Գյուլ-Օսկանյան երեք հանդիպումների արդյունքները (Օսկանյան), որոնք, ըստ Էուլթյան, ոչինչ չսովեցին, իրենց հերթին եկան նախանշելու թուրքական կողմի նոր ռազմավարության մեկնարկը՝ «Ռազմավարական խորք» («Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinliği») անվանումով, որը երկրի նոր քաղաքականության մեկնարկն էր նախատեսում՝ իր ծավալումը ստանալով հայ-թուրքական հաշտեցման գործընթացի մեկնարկով և ձգվելով հետագա տարիներին:

2006 թվականի փետրվարի 10-11-ը նախագահ Ժակ Շիրակը Ելիսեյան պալատում հանդիպումներ ունեցավ Հայաստանի նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի ու Ադրբեջանի նախագահ Հեյդար Ալիևի հետ, որից հետո Հայաստանի և Ադրբեջանի ղեկավարներն ուղևորվեցին Ռամբուէ, որտեղ տեղի ունեցավ նրանց հերթական հանդիպումը («Բանակցությունները շարունակվում են»), սակայն այս բանակցություններում ևս որևէ հաջողություն և տեղաշարժ չարձանագրվեց:

Մինչև 2008 թվականը թուրքիայի բոլոր համապատասխան ծրագրերի կենտրոնում թուրք-ադրբեջանական կապերն էին, որոնց առումով թուրքիան հասավ առավելագույնի՝ դրանցում ներքաշելով նաև Վրաստանին: 2008 թվականից հետո թուրքիան «ներքաշվեց» Հայաստանի հետ հարաբերությունների բարելավման ծրագրերում՝ մինևույն ժամանակ փորձ կատարելով Էսկան դեր ստանձնել Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման գործընթացում (Արշակյան 76): Արդեն 2011 թվականի մայիսի 26-ին Դովիլում կայացած «Մեծ ությակի» գագաթաժողովում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ երկրների ղեկավարներ Դմիտրի Մեդվեդևի, Բարաք Օբամայի և Նիկոլա Սարկոզիի՝ հակամարտության բոլոր կողմերին ուղղված համատեղ հայտարարության մեջ վերահաստատվեցին և ևս մեկ անգամ սահմանվեցին հիմնախնդրի կարգավորման հիմքը կազմող միջազգային իրավունքի սկզբունքներն ու հանգուցալուծման նորմերը, ընդգծվեց, որ խաղաղ կարգավորումն այլընտրանք չունի, իսկ ուժի կիրառումը խստորեն կոտրատարտվի միջազգային հանրության կողմից («Joint statement on the Nagorno-Karabakh Conflict»): 2014 թվականի հոկտեմբերի 27-ին նախագահ Ֆրանսուա Օլանդի նախաձեռնությամբ Փարիզում Հայաստանի ու Ադրբեջանի նախագահներ Սերժ Սարգսյանի և Իլիամ Ալիևի մասնակցությամբ կազմակերպվեցին գագաթնաժողովներ, որոնց ընթացքում ընդգծվեց հակամար-

տուրջան խաղաղ կարգավորման այլընտրանքի բացակայությունը, ինչպես նաև պայմանավորվածությունն ձեռք բերվեց կողմերի միջև շարունակելու բարձր մակարդակի բանակցությունները («Ամփոփվել են ԼՂ հիմնախնդրի կարգավորմանն ուղղված փարիզյան բանակցությունները»)։

2016 թվականին տեղի ունեցած Ապրիլյան քառօրյա պատերազմը, որը հայ-ադրբեջանական հակամարտության ընթացքի ռազմական գործողությունների առումով ամենալայնածավալն էր, և որի պատճառները բավականին խորքային են ու բազմաբովանդակ (Կարապետյան, *Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման գործընթացը 2016թ. քառօրյա պատերազմից հետո* 126-127), իր ազդեցությունն ունեցավ ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների և Ղարաբաղյան հիմնախնդրի վերաբերյալ նրանց դիրքորոշումների վրա. Ֆրանսիայի նախագահ Ֆրանսուա Օլանդը հանդես եկավ հրադադարի ռեժիմի պահպանման կոչով («Position de la France dans le conflit dans le Haut-Karabagh»)՝ նշելով, որ Ղարաբաղյան հակամարտությունը կարելի է կարգավորել բացառապես խաղաղ ճանապարհով («Զառօրյա պատերազմ»), իսկ Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդոհանը ցավակցություն էր հայտնել Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևին կրած մարդկային կորուստների համար և աջակցություն էր հայտնել պաշտոնական Բաքվի գործողություններին («Զառօրյա պատերազմ»)՝ ևս մեկ անգամ ապացուցելով ոչ միայն թուրք-ադրբեջանական սերտ համագործակցության, այլև ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների համատեքստում հիմնախնդրի վերաբերյալ իր դիրքորոշման ու քաղաքականության վերահաստատման մասին («Օլանդը՝ ԼՂ հիմնախնդրի մասին»)։

2020 թվականի Արցախյան 44-օրյա պատերազմն ու հետագա իրողություններն իրենց հերթին նախասահմանեցին հարավկովկասյան տարածաշրջանում Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների արդի դինամիկան ու դրա պատկերը, որը, իր ծավալման ընթացքով, այն է՝ կողմերի որդեգրած ռազմավարական խնդիրների ու նպատակների, քաղաքատնտեսական բազմապիսի շահերի և հետաքրքրությունների նոր արտահայտությունն ու վարվելիք քաղաքականության հանրագումարը լինելով, շարունակվում է առ այսօր՝ էլ ավելի խորացնելով հարաբերությունների լարված բնույթը, իր հերթին սահմանելով ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների ժամանակագրությամբ չորրորդ պատմափուլը, որի ծավալման ընթացքին այսօր ականատես ենք լինում բոլորս։

Եզրակացություն

Ֆրանսիա-Թուրքիա հարաբերությունների վրա իր մեծ ազդեցությունն ունեցող հայկական գործոնի կարևոր բաղկացուցիչը Ղարաբաղյան հիմնախնդիրն է, որի շուրջ երկու երկրների հակադիր դիրքորոշումներն ու դրա վերաբերյալ որդեգրած և վարվելիք քաղաքականությունը, որը երկրների ռազմավարական շահերի ու նպատակների արտահայտությունն է, մինչև օրս իր անմիջական ազդեցությունն ունի երկկողմ հարաբերությունների զարգացման դինամիկայի վրա։

Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը ֆրանս-թուրքական հարաբերություններում շոշափելի է դարձել մի կողմից, հայ-ֆրանսիական, մյուս կողմից՝ թուրք-ադրբեջանական և ֆրանս-ադրբեջանական հարաբերությունների օրակարգային խնդիր լինելով, որոնցից յուրաքանչյուրում արձանագրված իրողություններն իրենց անմիջական ազդեցությունն են ունեցել երկու երկրների հարաբերությունների համատեքստում՝ ձևակերպելով հիմնախնդրի վերաբերյալ նրանց դիրքորոշումներն ու մոտեցումները։

Ֆրանսիական կողմը ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում և դրանից դուրս ամենատարբեր մակարդակներով հանդես է եկել հիմնախնդրի բացառապես խաղաղ կարգավորմանը նպաստող նախաձեռնություններով և քայլերով, որոնք խթանել են հիմնախնդրի կարգավորման բանակցային գործընթացի ծավալումը և քաղաքական

արդյունքների գրանցումը, հանգամանք, որին մշտապես հակադարձել է թուրքական կողմը, որը հիմնախնդրի լուծման սեփական տարբերակի առաջաջամաք և տարածաշրջանի ու դրա առանձին պետությունների վերաբերյալ վերածնակերպված նոր ռազմավարությամբ է հանդես գալիս՝ այդպիսով ավելացնելով երկկողմ հարաբերություններում արդեն իսկ գոյություն ունեցող լարվածությունը և հարաբերությունների համատեքստում ամրապնդելով հայկական գործոնի վճռորոշ դերը, որը ցայսօր պահում է իր նշանակությունը և մշտական հակասությունների առաջացման օջախ է երկու երկրների համար:

Օգտագործված գրականություն

1. Սաֆրաստյան, Ռուբեն. *Հայ-թուրքական հարաբերություններ. Հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ, Խորհրդարանական լուսամտեր, 19-20 դեկտեմբերի 2007թ.*. «Ոսկան Երևանցի» հրատ., Երևան, 2011:
2. Демоян, Гайк. *Турция и Карабахский конфликт в конце XX - начале XXI веков. Историко-сравнительный анализ.* Авторское изд., Ереван, 2006.
3. Манасян, Александр. *Карабахский конфликт: Ключевые понятия и хроника.* изд. НОФ Норавапк, Ереван, 2005.
4. Արշակյան, Գրիգոր, և Արման Եղիազարյան. «Թուրքիայի քաղաքականության առաջնահերթություններն Անդրկովկասում 2008-2011թթ. և թուրք-ադրբեջանական հարաբերությունները». «21-րդ դար», հ. 1 (47), 2013, էջ 57-77:
5. Կարապետյան, Ռոման. «Արցախի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության առանձնահատկությունները». «Գլորիա», հ. 7 (86), 2017, էջ 31-37:
6. ---. «Ղարաբաղյան հիմնախնդիր. ստատուս քվոյի ամրապնդում, թե՛ պատերազմի նախապատրաստություն». *21-րդ դար*, հ. 3, 2018, էջ 67-78:
7. ---. «Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման գործընթացը 2016թ. քառօրյա պատերազմից հետո». *Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի Լրատու*, 2018, էջ 126-134:
8. Gunter, Michael. "Self-Determination or Territorial Integrity: The United Nations in Confusion." *World Affairs*, Vol. 141, No. 3, 1979, pp. 203-216.
9. Հայաստանի Հանրապետության Արտաքին գործերի նախարարության պատմադիվանագիտական բաժնի կյուբեր (ՀՀ ԱԳՆ ՊԴԲ), ց. 1, գ. 180, թ. 170:
10. ---. ց. 1, գ. 180, թ. 67:
11. ---. ց. 1, գ. 180, թ. 96:
12. ---. ց. 2, գ. 37, թ. 25:
13. ---. ց. 2, գ. 37, թ. 29:
14. ---. ց. 3, գ. 185, թ. 11:
15. ---. ց. 3, գ. 185, թ. 12:
16. ---. ց. 5, գ. 22, թ. 143:
17. ---. ց. 5, գ. 22, թ. 68:
18. ---. ց. 7, գ. 22, թ. 6:
19. «Ամփոփվել են ԼՂ հիմնախնդրի կարգավորմանն ուղղված փարիզյան բանակցությունները». *Հայաստանի Հանրապետության նախագահ*, 27.10.2014, <https://www.president.am/hy/press-release/item/2014/10/27/President-Serzh-Sargsyan-triple-meeting-in-Paris/>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
20. «Բանակցությունները շարունակվում են». *Ա1+*, 10.02.2006, <https://www.a1plus.am/12947.html>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
21. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարություն». ՀՀ ԱԳՆ, <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrinarm.pdf>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
22. «Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիր». ՀՀ ԱԳՆ, <https://www.mfa.am/hy/nagorno-karabakh-issue/>. Դիտումը՝ 03.02.2022:

23. Պետրոսյան, Վահրամ, և Ռոման Կարապետյան. «Մոսկովյան հայտարարությունն ու թուրքական մարտահրավերները». *Արմենպրեսս*, 10.10.2020, <https://armenpress.am/arm/news/1031155.html>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
24. «Քառօրյա պատերազմ». *Ազգ օրաթերթ*, հ. 14, 15.04.2016, <https://www.azg.am/AM/2016041516>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
25. «Քի Վեսթի ծնունդն ու վախճանը». *Մեդիամաքս*, 04.04.2011, <https://mediamax.am/am/news/keywest/541/>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
26. «Օլանդը՝ ԼՂ հիմնախնդրի մասին. Ոչինչ այդքան վատ չէ, ինչքան ստատուս քվին». *Այսօր*, 09.03.2017, <https://www.aysor.am/am/news/2017/03/09/1224654>. Դիտվել է՝ 03.02.2022:
27. Օսկանյան, Վարդան. «Անտեսված դատեր». *Մեդիամաքս*, 02.04.2012, <http://www.mediamax.am/am/column/12231/>. Դիտումը՝ 03.02.2022:
28. "Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinliği, Türkiye'nin Uluslararası Konumu". *Küre Yayınları*, https://www.kureyayinlari.com/Kitap/10/stratejik_derinlik. Accessed: 03.02.2022.
29. "AKP mi, AK Parti mi?". *Bianet*, 25.04.2018, <https://bianet.org/bianet/siyaset/180743-akp-mi-ak-parti-mi>. Accessed: 03.02.2022.
30. "Discours de Monsieur Jacques Chirac, Président de la République, sur l'ancienneté des relations franco-russes, la coopération culturelle et économique entre la France et la Russie et sur la vocation de la Russie à devenir partenaire de l'Union européenne et des organisations internationales, politiques et économiques, Moscou le 26 septembre 1997". *Vie publique*, <http://discours.vie-publique.fr/notices/977016667.html>. Accessed: 03.02.2022.
31. "Erdoğan-Prodi Görüşmesi". *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği*, 21.11.2002, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=23361&1=1>. Accessed: 03.02.2022.
32. "Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler". *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa. Accessed 03.02.2022.
33. "«Il faut un Haut-Karabakh indépendant de facto». Le Premier ministre arménien, ancien «président» de l'enclave, est en visite à Paris". *Libération*, 09.12.1997, https://www.liberation.fr/planete/1997/12/09/il-faut-un-haut-karabakh-independant-de-facto-le-premier-ministre-armenien-ancien-president-de-l-enc_224341/. Accessed: 03.02.2022.
34. "Joint statement on the Nagorno-Karabakh Conflict, by the Presidents of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries at the G-8 Summit, Deauville". *OSCE*, 26.05.2011, <http://www.osce.org/mg/78195>. Accessed: 03.02.2022.
35. "Never mind Brexit scaremongering - Turkey is a long way from joining the EU". *The London School of Economics and Political Science*, 14.05.2016, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/05/14/never-mind-brexit-scaremongering-turkey-is-a-long-way-from-joining-the-eu/>. Accessed: 03.02.2022.
36. "Position de la France dans le conflit dans le Haut-Karabagh". *Sénat*, 02.06.2016, <https://www.senat.fr/questions/base/2016/qSEQ160622062.html>. Accessed: 03.02.2022.
37. "The unresolved Cyprus problem". *Le Petit Juriste*, 24.03.2015, <https://www.lepetitjuriste.fr/the-unresolved-cyprus-problem/>. Accessed: 03.02.2022.

WORKS CITED

1. Demojan, Gajk. *Turcija i Karabahskij konflikt v konce XX - nachale XXI vekov, Istoriko-sravnitel'nyj analiz*. Avtorskoje izd., Erevan. [Turkey and the Karabakh conflict in the late XX - early XXI centuries, Historical and comparative analysis. Author's edition, Yerevan] 2006. (In Russian)

2. Manasjan, Aleksandr. *Karabahskij konflikt: Kljuchevye ponjatija i hronika*. izd. NOF Noravank, Erevan. [*Karabakh conflict: key concepts and chronicle*. SEF Noravank edition, Yerevan] 2005. (In Russian)
3. Safrastyan, R'owben. *Hay-t'owrqakan haraberowt'yownner. Himnaxndirner ev her'ankarner, Xorhrdaranakan Isowmner, 19-20 dektemberi 2007 t'.* Oskan Erevanci hrat., Erevan. [*Armenian-Turkish relations. Issues and perspectives, Parliamentary hearings, December 19-20, 2007*. Voskan Yerevantsi edition, Yerevan] 2011. (In Armenian)
4. Arshakyan, Grigor, ev Arman Eghiazaryan. «T'owrqiayi qaghaqakanowt'yan ar'ajnahert'owt'yownnern Andrkovkasowm 2008-2011t't'. t'owrq-adrbejanakan haraberowt'yownnery». *21-rd DAR*, h. 1 (47), ej 57-77. ["Turkish politics Priorities in the South Caucasus 2008-2011 and turkish-azeri Relationships". *21st CENTURY*, book 1 (47), pp. 57-77. (In Armenian)
5. Gunter, Michael. "Self-Determination or Territorial Integrity: The United Nations in Confusion". *World Affairs*, vol. 141, no. 3, 1979, pp. 203-216.
6. Karapetyan, R'oman. «Arcaxi Hanrapetowt'yan artaqin qaghaqakanowt'yan ar'and'nahatkowt'yownnery». *Globows*, h. 7 (86), ej 31-37. ["Peculiarities of the foreign policy of the Artsakh Republic". *Globe*, book 7 (86). pp. 31-37] 2017. (In Armenian)
7. ---. «Gharabaghyan himnaxndir. statows qvoyi amrapndo'wm, t'e' paterazmi naxapatrastowt'yown». *21-rd DAR*, h. 3, ej 67-78. ["The Karabakh problem. Strengthening the status quo or preparing for war?". *21st CENTURY*, book 3, pp. 67-78] 2018. (In Armenian)
8. ---. «Gharabaghyan himnaxndri kargavorman gorc'y'nt'acy' 2016t'. qar'o'rya paterazmic heto». *Mesrop Mashtoc hamalsarani Lratow*, ej 126-134. ["The Karabakh conflict settlement process in 2016 after the Four-day war". *Mesrop Mashtots University Newsletter*, pp. 126-134] 2018. (In Armenian)
9. Hayastani Hanrapetowt'yan Artaqin gorc'eri naxararowt'yan patmadivanagitakan bajhni nyuter (HH AGN PDB), c. 1, g. 180, t'. 170, [Materials of the historical-diplomatic department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia (RA MFA HDD), l. 1, c. 180, p. 170]. (In Armenian)
10. ---. c. 1, g. 180, t'. 67, [RA MFA HDD, l. 1, c. 180, p. 67]. (In Armenian)
11. ---. c. 1, g. 180, t'. 96, [RA MFA HDD, l. 1, c. 180, p. 96]. (In Armenian)
12. ---. c. 2, g. 37, t'. 25, [RA MFA HDD, l. 2, c. 37, p. 25]. (In Armenian)
13. ---. c. 2, g. 37, t'. 29, [RA MFA HDD, l. 2, c. 37, p. 29]. (In Armenian)
14. ---. c. 3, g. 185, t'. 11, [RA MFA HDD, l. 3, c. 185, p. 11]. (In Armenian)
15. ---. c. 3, g. 185, t'. 12, [RA MFA HDD, l. 3, c. 185, p. 12]. (In Armenian)
16. ---. c. 5, g. 22, t'. 143, [RA MFA HDD, l. 5, c. 22, p. 143]. (In Armenian)
17. ---. c. 5, g. 22, t'. 68, [RA MFA HDD, l. 5, c. 22, p. 68]. (In Armenian)
18. ---. c. 7, g. 22, t'. 6, [RA MFA HDD, l. 7, c. 22, p. 6]. (In Armenian)
19. "Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinliği, Türkiye'nin Uluslararası Konumu". *Küre Yayınları*, https://www.kureyayinlari.com/Kitap/10/stratejik_derinlik. Accessed: 03.02.2022.
20. "AKP mi, AK Parti mi?". *Bianet*, 25.04.2018, <https://bianet.org/bianet/siyaset/180743-akp-mi-ak-parti-mi>. Accessed: 03.02.2022.
21. «Amp'op'vel en LGh himnaxndri kargavormann owghghvac' p'arizyan banakcowt'yownnery'». *Hayastani Hanrapetowt'yan Naxagah*, 27.10.2014, <https://www.president.am/hy/press-release/item/2014/10/27/President-Serzh-Sargsyan-triple-meeting-in-Paris/>. Ditvel e' 03.02.2022. ["Negotiation results of NKR conflict summed up in Paris". *The President of the Republic of Armenia*, 27.10.2014. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)

22. «Banakcowt'yownnery' sharownakvowm en». *A1+*, 10.02.2006, <https://www.a1plus.am/12947.html>. Ditvel e' 03.02.2022. ["Negotiations continue". *A1+*, 10.02.2006. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
23. "Discours de Monsieur Jacques Chirac, Président de la République, sur l'ancienneté des relations franco-russes, la coopération culturelle et économique entre la France et la Russie et sur la vocation de la Russie à devenir partenaire de l'Union européenne et des organisations internationales, politiques et économiques, Moscou le 26 septembre 1997". *Vie publique*, <http://discours.vie-publique.fr/notices/977016667.html>. Accessed: 03.02.2022.
24. "Erdoğan-Prodi Görüşmesi". *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği*, 21.11.2002, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=23361&1=1>. Accessed: 03.02.2022.
25. "Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler". *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa. Accessed: 03.02.2022.
26. «Hayastani Hanrapetowt'yan azgayin anvtangowt'yan r'azmavarowt'yown». *HH AGN*, <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrinarm.pdf>. Ditvel e' 03.02.2022. ["National Security Strategy of the Republic of Armenia". *RA MFA*, Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
27. «Ler'nayin Gharabaghi himnaxndir». *HH AGN*, <https://www.mfa.am/hy/nagorno-karabakh-issue/>. Ditvel e' 03.02.2022. ["Nagorno-Karabakh issue". *RA MFA*. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
28. "«Il faut un Haut-Karabakh indépendant de facto». Le Premier ministre arménien, ancien «président» de l'enclave, est en visite à Paris". *Libération*, 09.12.1997, https://www.liberation.fr/planete/1997/12/09/il-faut-un-haut-karabakh-independant-de-facto-le-premier-ministre-armenien-ancien-president-de-l-enc_224341/. Accessed: 03.02.2022.
29. "Joint statement on the Nagorno-Karabakh Conflict, by the Presidents of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries at the G-8 Summit, Deauville". *OSCE*, 26.05.2011, <http://www.osce.org/mg/78195>. Accessed: 03.02.2022.
30. "Never mind Brexit scaremongering - Turkey is a long way from joining the EU". *The London School of Economics and Political Science*, 14.05.2016, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/05/14/never-mind-brexite-scaremongering-turkey-is-a-long-way-from-joining-the-eu/>. Accessed: 03.02.2022.
31. «O'landy` LGh himnaxndri masin. Ochinch aydqañ vat che', inchqañ statowñ qvon». *Aysor*, 09.03.2017, <https://www.aysor.am/am/news/2017/03/09/1224654>. Ditvel e' 03.02.2022. ["French President on Karabakh settlement: Nothing can be worse than the status quo". *Aysor*, 09.03.2017. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
32. O'skanyan, Vardan. «Antesvac' daser». *Mediamags*, 02.04.2012, <http://www.mediamax.am/am/column/12231/>. (ditvel e' 03.02.2022). ["Lessons ignored". *Mediamax*, 02.04.2012. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
33. Petrosyan, Vahram, ev R'oman Karapetyan. «Moskovyan haytararowt'yownn ow t'owrqakan martahravernery'». *Armenpress*, 10.10.2020, <https://armenpress.am/arm/news/1031155.html>. Ditvel e' 03.02.2022. ["The Moscow Statements and the Turkish Challenges". *Mediamax*, 10.10.2020. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
34. "Position de la France dans le conflit dans le Haut-Karabagh". *Sénat*, 02.06.2016, <https://www.senat.fr/questions/base/2016/qSEQ160622062.html>. Accessed: 03.02.2022.
35. «Qar'o'rya paterazm». *Azg o'rat'ert'*, h. 14, 15.04.2016, <https://www.azg.am/AM/2016041516>. Ditvel e' 03.02.2022. ["The Four-day-war". *Azg daily newspaper*, no. 14, 15.04.2016. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)

36. «Qi Vest'i c'nowndn ow vaxtwany'». *Mediamags*, 04.04.2011, <https://mediamax.am/am/news/keywest/541/>. Ditvel e' 03.02.2022. ["Key West: Ups and Downs". *Mediamax*, 04.04.2011. Accessed: 03.02.2022]. (In Armenian)
37. "The unresolved Cyprus problem". *Le Petit Juriste*, 24.03.2015, <https://www.lepetitjuriste.fr/the-unresolved-cyprus-problem/>. Accessed: 03.02.2022.

NAGORNO-KARABAKH CONFLICT IN THE CONTEXT OF FRANCE-TURKEY RELATIONS

MARIAM TOPAKYAN

*Yerevan State University,
Faculty of International Relations,
Chair of International Relations and Diplomacy, Ph.D. Student,
Journal «Scientific Artsakh», Executive Secretary,
Yerevan, the Republic of Armenia*

The aim of the article is to present the role and significance of the Nagorno-Karabakh conflict in the context of France-Turkey relations, to assess its impact on the dynamics of relations between the two countries, as a key point of bilateral relations, which is still considered one of the hotspots of French-Turkish relations. Based on the abovementioned aim, the following issues were put at the center of the study: a) to study the official positions of France and Turkey on the Nagorno-Karabakh conflict during different years, their policy, b) to examine the geopolitical processes, realities and events that had a direct impact on the negotiation process on the Nagorno-Karabakh conflict and in that context on France-Turkey relations.

In the course of the study, historical-comparative and content analysis methods were applied.

As a result of the research, we came to the conclusion that one of the components of the Armenian factor having a great influence on the French-Turkish relations was the Nagorno-Karabakh conflict, on which the different, at the same time opposing positions of the two countries, the policy adopted on it, which is the expression of the strategic interests and goals of the countries, still has a direct impact on the dynamics of the development of bilateral relations, causing changes and introducing new phenomena in the process of its development.

Keywords: *Nagorno-Karabakh conflict, French Republic, Republic of Turkey, dynamics of relations, state interest, negotiation process, OSCE Minsk Group.*

НАГОРНО-КАРАБАХСКИЙ КОНФЛИКТ В КОНТЕКСТЕ ФРАНКО-ТУРЕЦКИХ ОТНОШЕНИЙ

МАРИАМ ТОПАКЯН

*аспирант кафедры международных отношений и дипломатии
факультета международных отношений
Ереванского государственного университета,
ответственный секретарь журнала «Научный Арцах»,
г. Ереван, Республика Армения*

Цель статьи – представить роль и значение Нагорно-карабахского конфликта в контексте франко-турецких отношений, оценить его влияние на динамику отношений между двумя странами как ключевого момента двусторонних отношений, который до сих пор считается одной из горячих точек франко-турецких отношений. Исходя из поставленной цели, в основу исследования были поставлены следующие задачи: а) изучить официальные позиции Франции и Турции по Нагорно-карабахскому конфликту в разные годы и проводимую ими политику; б) изучить геополитические процессы, реалии и события, которые оказали непосредственное влияние на переговорный процесс по Нагорно-карабахскому конфликту и в этом контексте – отношений между Францией и Турцией. Также делаются ссылки на официальные позиции Франции и Турции по Нагорно-карабахскому конфликту в разные годы, их политику, реалии и события, благодаря которым можно составить более общую картину происходящих геополитических процессов.

В ходе исследования применялись историко-сравнительный и контент-аналитический методы.

В результате исследования мы пришли к выводу о том, что одной из составляющих армянского фактора, оказывающего большое влияние на франко-турецкие отношения, был Нагорно-карабахский конфликт, по которому разные, в то же время противоположные позиции двух стран, проводимая в отношении него политика, являющаяся выражением стратегических интересов и целей этих стран, до сих пор оказывает непосредственное влияние на динамику развития двусторонних отношений, вызывающий изменения и привносящий новые явления в процессе своего развития.

Ключевые слова: *Нагорно-карабахский конфликт, Французская Республика, Турецкая Республика, динамика отношений, государственный интерес, переговорный процесс, Минская группа ОБСЕ.*